

Sylvester János sokrétű munkásságának fontos mozzanatai fűződnek a régi magyar költészethez. Kritikatörténeti jelentőségű sokszor emlegetett megnyilatkozása „az beszidnek nemesen való szerzisirül” a virágénekekkel kapcsolatban. Gyakran idézzük is az Újtestamentum-fordításához csatolt fejtegetéseit „az olyan igikrül, melyek nem tulajdon jegyzisben vitetnek”.¹ Saját versei közül az ugyancsak az Újszövetségben olvasható magyar disztichonjait tartjuk a legnagyobb becsben. A kutatás szentelt némi figyelmet régóta ismert latin verseinek;² remélhetőleg lassan már tudomást vesz a szakmai közvélemény a sokáig elveszettek hitt *Rosarium*ról is.³

Több adat is utal arra, hogy a 18. század tudósai még hírből ismertek vagy legalább okkal feltételeztek további, ma már ismeretlen műveket is. Érdekesek például egy kéziratok egyháztörténet Sylvesterre vonatkozó részei, amelyeket e folyóiratban tettem közzé.⁴ Kifejezetten a költői munkássághoz kapcsolódik Wallaszky Pál állítása. Az Újszövetség-fordítás méltatása után megemlíti, hogy Sylvester magyarra fordította Luther néhány versét is.⁵

* E tanulmány szóbeli előzménye elhangzott 2002. november 5-én, az ELTE Bölcsészettudományi Karán, egy Horváth Iván által szervezett szakmai megbeszélésen. Köszönettel tartozom minden résztvevőnek, aki hasznos tanácsaival segített az elmondottak továbbgondolásához és ezáltal az alábbi változat elkészítéséhez.

¹ „Az ill'en beBiduel tele az bent írás, mell'hez hozzá kell bokni annak az ki azt oluaffa. Kön'ü kediglenn hozzá bokni az mű nipünknek, mert nem ideghen ennek ez ill'en beBidnek neme. Il ill'en beBidvel naponkid valo bolásában. Il inekekben, kiuáltkippenn az virág inekekben, mell'ekben czudálhatt'a minden nip az Mag'ar nipnek elmijenek éles voltát az lelifben, mell' nem eg'éb hanem Mag'ar poëfis. Mikoronn ill'en felfighes dologban ill'en alá valo pildáual ilek, az ganeijban arant kerefek, nem azon vag'ok hog' az hitfágot dicziriem. Nem diczirem az mirül ez ill'en inek vadnak, diczirem az beBidnek nemessenn valo Berzsisit.” SYLVESTER János ford., *Uy Testamentum Mag'ar n'elvenn, mell'et az Görög és Diák n'elwből uijomnan fordijtánk, a Mag'ar nipnek Kereft'en hütben valo ippülfire*, Újsziget, 1541 (RMNy 49); hasonmás kiadása: *Uy Testamentum...*, a faksimile szöveget gondozta és a kísérőtanulmányt írta VARJAS Béla, Bp., 1960 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 1), Zziiijr.

² HEGEDŰS István, *Sylvester János latin versei*, ItK, 20 (1910), 385–397.

³ NÉMETH S. Katalin, *Egy elveszettek hitt Sylvester-nyomtatvány*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 18, Szeged, 1981, 11–20. Különlennyomat: Irodalomtörténeti Dolgozatok 136, Szeged, 1981.

⁴ BARTÓK István, *Ismeretlen adatok Sylvester Jánosról 1770-ből*, ItK, 106 (2002), 185–191.

⁵ „Transfudit is [Sylvester] etiam aliquot Cantilenas Lutheri in Hungaricum, atque scripsit Grammaticam Hungaro–latinam in usum puerorum, Neanensi (Vj-Szigethini) in 8. 1539.” Paulus WALLASZKY, *Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria, Posonii et Lipsiae*, 1785, 113 (a lap számozása hibásan 311).

Addig is, amíg elő nem kerülnek további, eddig ismeretlen művek, érdemes a meglévőket alaposan tanulmányozni. Ez alkalommal a *Grammatica Hungarolatina*⁶ hónapverseit vizsgálom. Úgy tűnik ugyanis, lehet még újat mondani róluk – olyasmit, ami nemcsak a Sylvester-életműhöz, hanem talán a korabeli magyar nyelvű világi költészethez is adalékkal szolgálhat.

1. Mint ismeretes, Sylvester János a *Grammatica Hungarolatina*ban több helyen is terjedelmes kitérőt tesz. Ilyen a hónapnevek tárgyalása a névszók nemi szabályainak bemutatása során. Ami szorosan a latin grammatikára tartozik: általános szabály, hogy – többek között – a hónapok neve mindig hímnemű. A témához kapcsolódva Sylvester hosszas fejtegetésekbe bocsátkozik a hónapok magyar elnevezéséről, majd – ahogy Balázs János fogalmazta – „az egyes hónapok költői festésére Ovidius, Vergilius, Persius és Martialis műveiből idéz megfelelő szemelvényeket”.⁷

Az idézetek után bizonyos esetekben valóban szerepelnek a felsorolt szerzők, máskor azonban nem. Mivel a kutatás nem találta meg a forrást, ezeket ismeretlen szerzőjű versekként tartjuk számon. Az egyetlen kivétel Vékony Gábor feltételezése. Ő úgy véli, hogy az egész *Grammatica Hungarolatina* Janus Pannonius elveszettnek hitt latin–magyar nyelvtanának átírata. Ebbe az elképzelésbe illeszkedik, hogy az ismeretlen eredetű versek Janus szerzeményei.⁸ A magam részéről a Janus–Sylvester átvételt nem fogadom el. Úgy vélem, a *Grammatica Hungarolatina* közvetlen forrásait elsősorban a 16. század eleji latin–német Donatus-kiadások között kell keresni;⁹ a hónapok hangulatát megjelenítő versek szerzőségére vonatkozóan pedig magában a szövegben lehet határozott támpontokat találni. Induljunk ki a hónapok magyar elnevezéséből!

Turóczi-Trostler József óta¹⁰ hangsúlyozzuk, hogy Sylvester a hónapneveknél az anyanyelvű párhuzamok ötletét Melanchthontól vehette. A „praeceptor” latin grammatikájában a latin nevek mellett valóban ott állnak német megfelelőik is.¹¹ Akárcsak mestere, Sylvester is megadja minden hónap nevét anyanyelvén is. Ha megnézzük a *Grammatica Hungarolatina* kiadásait, kivétel nélkül mindegyikben a következőt találjuk: a latin hónapnév után bizonyos esetekben a „Nos” szócska áll, utána kettőspont, majd következik a magyar elnevezés. Például: „September. Nos: Szőlő szedő ho.” Eszerint a „Nos” azt jelentené, hogy „mi” így hívjuk az adott hónapot, a mi nyelvünkön ez a neve.

⁶ *Grammatica Hungarolatina in usum puerorum recens scripta Ioanne SYLVESTRO PANNONIO autore*, Neanesi [Újsziget], 1539 (RMNy 39).

⁷ BALÁZS János, *Sylvester János és kora*, Bp., 1958, 412.

⁸ VÉKONY Gábor, *Őtörök felirat a homokmégy-halomi honfoglalás kori temetőből*, *Életünk*, 31 (1993), 783–796. A hónapversekről: 790–792.

⁹ BARTÓK István, *Grammatica Hungarolatina – Grammatica Latinogermanica: Sylvester János és Marcus Crodelius*, ItK, 102 (1998), 642–654.

¹⁰ TURÓCZI-TROSTLER József, *A magyar nyelv felfedezése: Két tanulmány az európai és a magyar humanizmus kapcsolatairól*, Bp., 1933. A hónapnevekről: 24–26.

¹¹ *Phil. Mel. Grammatica Latina*, Corpus Reformatorum, ed. Carolus Gottlieb BRETSCHEIDER, XX, Brunsvigae, 1854, 245–336. A hónapnevek: 250.

Kiadáson értem Kazinczy Ferenc¹² és Toldy Ferenc¹³ szövegekölését, és ide sorolom C. Vladár Zsuzsa¹⁴ fordítását is, hiszen a magyar változatban is vissza kellett adni az eredeti munka tartalmát. A felsorolt kiadásokat figyelmesen összevetve feltűnik, hogy a „Nos” körül valami nincs rendben. Természetesen mindenütt megvan mind a tizenkét hónap latinul is, magyarul is, de a „Nos”-ok a három esetben három különböző variációban tűnnek fel.

A *Grammatica Hungarolatina*t szerencsére kétféle hasonmás kiadásban is tanulmányozhatjuk,¹⁵ amelyek alapján képet alkothatunk a féltve őrzött unikum példányról. A hasonmásokat alaposan megvizsgálva meggyőződhetünk róla, hogy az eredeti nyomtatványban melyik hónapoknál jelenik meg a „Nos”. Megállapíthatjuk, hogy a három kiadás közül egyedül C. Vladár Zsuzsa magyar szövegében szerepel a „Mi” ugyanazoknál a hónapoknál, mint latin megfelelője Sylvesternél. A különféle megoldásokat az alábbi táblázatban foglalom össze.

	Sylvester János	Kazinczy Ferenc	Toldy Ferenc	C. Vladár Zsuzsa
Január	Ovid., Virg.			
Február	Ovid.			
Március	Ovid. / Nos.			Mi:
Április	Ovid.		Nos:	
Május	Nos.	Nos:	Nos:	Mi:
Június	Nos.			Mi:
Július	Ovid., Pers.		Nos:	
Augusztus	Ovid., Virg.			
Szeptember	Nos.	Nos:	Nos:	Mi:
Október	Nos.	Nos:	Nos:	Mi:
November	Nos.	Nos:	Nos:	Mi:
December	Ovid., Mart.			

¹² *Magyar régiségek és ritkaságok*, kiad. KAZINCZY Ferencz, Pest, 1808. *Grammatica Hungaro-latina*: 1–118. A hónapokról: 23–29. Éder Zoltán kutatásaiból tudjuk, hogy e kiadásnak van egy előzménye: *Sylvesternek, Magyar-Deák Grammatikája. Nyomt. Uj-Szigeten, 1539. – A' Krakkai 1549. kiadott Orthographia Vngarica – 'S Varjas Jánosnak E vocális éneke*, újra kiadta KAZINCZY Ferencz, Pesten, Mossóczy I. Károly Könyvárósnál, 1807. ÉDER Zoltán, *Sylvester Grammatikájának utóéletéről*, Bp., 1990, 17–18.

¹³ *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum: A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig*, kiad. TOLDY Ferencz, Pest, 1866. *Grammatica Hungaro-latina*: 1–78. A hónapokról: 16–18. Ezt a kiadást jó száz évvel később újrayomták: Joannes Pannonius SYLVESTER, *Grammatica Hungaro-latina*, with a foreword by Thomas A. SEBEOK, Bloomington–The Hague, 1968 (Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, 55).

¹⁴ SYLVESTER János *Latin–magyar nyelvtana*, ford. C. VLADÁR Zsuzsa, Bp., 1989 (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 185). A hónapokról: 24–26.

¹⁵ *Grammatica Hungarolatina*, a faksimile szöveget gondozta MOLNÁR József, a kísérőtanulmányt írta SZATHMÁRI István, Bp., 1977 (Fontes ad historiam linguarum populorumque Uraliensium, 4); *Grammatica Hungarolatina*, a faksimile szöveget közzétette KÖSZEGHY Péter, a kísérőtanulmányt írta SZÖRÉNYI László, Bp., 1989 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 22).

A táblázat második oszlopában, Sylvesternél a „Nos”-ok mellett nem ok nélkül tüntetem fel az idézetek szerzőit is. Ebből az áttekintésből kitűnik, hogy – egy hónap, a március kivételével, amire még visszatérek – ahol nincs megnevezve egy ismert antik költő, ott „Nos” áll. Láthatjuk, hogy ez nem lehet véletlen, ha megfigyeljük a közölt hasonmás lapok tipográfiai megoldásait. Az idézet szerzőjének neve, ahogyan ez mind a mai napig szokásos, a szöveg alatt, jobbra zárva szerepel. A „Nos”-ok pontosan ugyanúgy jelennek meg, mint a klasszikus auktorok: a verssorok alatt, jobbra zárva.

A hasonmásból láthatjuk, hogy a „Nos” sehol nem kapcsolódik olyan szorosan a lapszélre nyomott magyar hónapnevekhez, mint ahogy azt a kiadások közlik. A tévedések okára legtöbb esetben nem nehéz rájönni. Az eredeti nyomtatványban öt hónap (március, május, szeptember, október, november) páratlan lapra került, így a jobbra zárt „Nos” közel esik a jobb margón álló magyar hónapnevekhez. Ezért gondolhatta a négy utóbbi esetben mind a három kiadó, hogy a „Nos” a közelében lévő hónapnévhez tartozik.

Az első esetben, a márciusnál a „Nos” és Ovidius egyszerre szerepel, ráadásul Ovidius a „Nos” és a „Fü heg” közé ékelődik. Talán azért nem közölte Kazinczy és Toldy a „Nos”-t, mert belátta, hogy nem kapcsolható a hónapnévhez. C. Vladár viszont következetes volt. Nyilván úgy gondolta, hogy ha Sylvesternél ott van a „Nos”, akkor a magyar változatban is ott kell lennie. Fordításában kiemelte a helyéről, és a többi négy esethez hasonlóan a „Fü heg” elé illesztette, Ovidiust pedig hagyta, ahol volt.

Az eredeti nyomtatványban a június páros lapra került, így a hozzá tartozó, jobbra zárt „Nos” a lehető legtávolabb áll a bal margóra nyomott „Kaßalo hó”-tól. Kazinczy és

Sif ho,
ausg

I A N V A R I V S.

hoc modo diem lunæ
uocamus Belfi, quod
initium sit hebdomæ
de.

Lane biceps anni facile labentis origo
Solus de superis qui tua terga uidet.
Ouid. 1. fastorum.

Ergo ubi Lane biceps longum referaueris annum
Ouid. 4.
de pon.

Ipsæ uidet cerse glacie cõsistere pontum, *El. 4.*
Erõs *Ipsæ uidet rigido stantia uina gelu,*
ho. *Ipsæ uidet onerata ferox ut ducat lazis,*
Per medias Istris plastra bubulcus aquas.
idem.

Vndaq̃ lau tergo ferratos sustinet orbes. *Uc.*
Virg. Geor.
3.

F E B R V A R I V S.

Ag
ho. *Vere nouo gelidus, canis cum montibus humor*
Liqui

Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolut
Uc.
hunc quidam etiamnum
aspu ho uocant sicut U
sequentem Fã heg.

Annus erat breuior, nec adhuc pia Febria norat,
Nec tu dux mensum Lane biformis eras.
Ouid. fast 7.

M A R T I V S.

Lam uioles pueriq̃ legunt, hilaresq̃ puella, *Ouid. 3.*
Erumpunt passim gramina, ueris honos. *3.*
Nos. trist.

A P R I L I S.

Aprilem memorant ab aperto tempore dictum, *Ri 2*
Quem Venus iniecit uendicat alma manu. *lo*
Ouid. 4. *ba.*
4. fast.

M A I V S.

Arboreos factus, & lami nascentia fraga *Elõ*
Primus dat suauis Maius odore roses. *gõ*
Nos. *mõl.*
czã
Ab hoc mense nũc *ho.*
b ij *quc̃*

Toldy, úgy tűnik, ezúttal a fizikai távolság miatt tekintett el a „Nos” közlésétől, hiszen ebben az esetben a legfeltűnőbb, hogy semmiképpen sem tartozhat a hónapnévhez. C. Vladár itt is az előbbi esethez hasonlóan járt el.

Hogy Toldy miért illesztett az áprilishoz és a júliushoz is egy-egy „Nos”-t, arra nem találok logikus magyarázatot. Lehet, hogy egyszerűen figyelmetlenségből. Az áprilisnél talán elnézett néhány sort, mert a fölötte és az alatta lévő hónapnál is ott áll egy-egy „Nos”. A júliusnál a fölötte álló „Nos” téveszthette meg.

Bizonyára nem véletlen, hogy az eredeti nyomtatványban – a kiadásokkal ellentétben – a „Nos” után sehol nem kettőspont áll, hanem pont. A „Nos” tehát nem azt jelenti, hogy „mi” valamelyik hónapot így mondjuk magyarul, hanem azt, hogy az adott esetekben nem a máshol megnevezett klasszikus auktorok, hanem „mi” vagyunk a versek szerzői.

A fentebbiek textológiai tanulságai megszívlelendők a *Grammatica Hungarolatina* készülő kritikai kiadása számára: nem szabad a szedéstükör és a margináliák egymástól világosan elkülönülő szövegréseit összemosni, és ezáltal olyan összefüggéseket létrehozni, amik az eredetiben nincsenek benne. Ha viszont észre vesszük azt, ami a szövegben egyértelműen benne van, az irodalomtörténeti szempontból rendkívül fontos lehet. A tipográfiai természetű megfigyeléseket összevetve a tartalommal, érdemes elgondolkozni azon, hogyan értelmezhetjük a „Nos”-t mint szerzőt, és ebből milyen következtetéseket vonhatunk le. Ehhez nyújthat segítséget a hónapversek tartalmi áttekintése. Hogy világosak legyenek a valóságos, belső összefüggések, álljon itt valamennyi, latinul és magyar fordításban.¹⁶

2. A szövegben a forrás megnevezésére háromféle megoldást találhatunk. Hat esetben csak antik szerzők szerepelnek; egyszer, mint már utaltam rá, Ovidius és „Nos” egyszerre; öt alkalommal pedig csak „Nos”. A legegyszerűbbek az első csoportba sorolható hónapok.

Január

Iane biceps anni tacite labentis origo
Sulus de superis qui tua terga vides.

Ovidius, *Fasti* 1, 65–66.

Kétarcú Ianus, suhanó év kezdete, mennyben egyetlen,
Ki magad látod a hátadat is.

Gaál László fordítása

Ergo ubi Iane biceps longum reseraveris annum. etc.

Ovidius, *Epistulae ex Ponto* 4, 4, 23.

¹⁶ A latin szöveget a kritikai kiadás számára készített átírásban közlöm, forrásként a hely pontos meghatározását adom. A fordításokat C. Vladár Zsuzsa kiadásából veszem át, ahol megtalálható a magyar változatok lelőhelye.

Kétarcú Ianus, ha kitárod az év kapuszárnyát, stb.

Irodalomtörténeti Közlemények

Imre Flóra fordítása

Ipse vides certe glacie consistere pontum,

Ipse vides rigido stantia vina gelu,

Ipse vides onerata ferox ut ducat Iazis,

Per medias Istri plaustra bubulcus aquas.

Ovidius, *Epistulae ex Ponto* 4, 7, 7–10.

Látod, a tenger megdermedve beáll a hidegben,

Látod, a zord téltől megfagy edényben a bor,

Látod, a megterhelt szekeret bátran az Iazis

Hajcsár hogy viszi az Isternek közepén.

Imre Flóra fordítása

Undaquaе iam tergo ferratos sustinet orbes. etc.

Vergilius, *Georgica* 3, 361.

Jég feszül ott, a futó folyamok fodrán is azonnal,

úgy, hogy a vaskerekű fogatok hátára felállnak, stb.

Lakatos István fordítása

Február

Vere novo gelidus, canis cum montibus humor

Liquitur, et Zephyro putris se gleba resoluít. etc.

Vergilius, *Georgica* 1, 43–44.

Új tavaszon, mikor a hófedte hegyekben a jég már

Olvadozik, s Zephyrostól lassan a rög fagya enged, stb.

Imre Flóra fordítása

Annus erat brevior, nec adhuc pia Februa norant,

Nec tu dux mensum lane biformis eras.

Ovidius, *Fasti* 5, 423–424.

Egykor az év rövidebb volt, februa hója se volt meg,

S Kétarcú Ianus, hónapok elseje sem...

Gaál László fordítása

Április

Aprilem memorant ab aperto tempore dictum,

quem Venus iniecta vendicat alma manu.

Ovidius, *Fasti* 4, 98–99.

Április – úgy vélik – kinyitó, mert hát kikelet van,
S drága Venus veti rá, mert az övé, a kezét.

2004. CXK évfolyam 768. szám

Gaál László fordítása

Július

Denique Quintus ab hoc fuerat Quintilis, et inde
Incipit a numero nomina quisquis habet.

Ovidius, *Fasti* 3, 149–150.

...így az ötödik hó lett a Quintilis. Sorban utána
mint ez, számokról vette a többi nevét.

Gaál László fordítása

– siccas insana canicla messes
Iamdudum coquit, et patula pecus omne sub ulmo est.

Persius, *Satyrae* 3, 5–6.

A dühös Kutycsillag aszalja a szomjas,
Gyenge vetést már, s mind a szirt árnya alatta van a jószág.

Muraközy Gyula fordítása

– albescit maturis messis aristis.¹⁷

Ovidius, *Fasti* 5, 357.

Tán hogy a búzakarász aratásra megérve fehér lesz,

Gaál László fordítása

Augusztus

– variis mitis solet uva racemis
Ducere purpureum nondum matura colorem.¹⁸

Ovidius, *Metamorphoses* 3, 484–485.

...vagy mint alig érve a szőlő
tarkálló fürtön bíbor színt öltve sugárzik.

Devecseri Gábor fordítása

Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Vergilius, *Georgica* 2, 522.

...fény-beragyogta tetőkön a fürt már méz-sűrűre töpped.

Lakatos István fordítása

¹⁷ Pontosan: an quia maturis albescit messis aristis.

¹⁸ Pontosan: parte rubent, aut ut variis solet uva racemis / ducere purpureum nondum matura colorem.

December

Irodalomtörténeti Közlemények
 114. évfolyam, 2014. évi 108. szám

Vester honor veniet cum La[ur]rentalia dicam
 Acceptus geniis illa December habet.

Ovidius, *Fasti* 3, 57–58.

Híretek éneklek, ha a Larentalia eljön,
 És ha december a jó génuszokkal örül.

Gaál László fordítása

Sed lege fumoso non aspernanda Decembri.

Martialis, *Epigrammata* 5, 30, 5.

Ám olvasd a decemberi füstben e tán nem utolsó verseket...

Csengery János fordítása

Ezeknél a hónapoknál tehát az idézetek azonosítása semmi nehézséget nem okoz. Amint azt a lábjegyzetekben feltüntettem, két alkalommal fordul elő, hogy a ma hitelesnek tekintett szöveghez képest Sylvester változata apró eltérést mutat. Figyelembe véve a 16. század első felében elérhető szövegváltozatok sokféleségét, ezt igazán nem vehetjük tőle rossz néven.

Különösen érdekes az „átmeneti megoldás”, azaz a márciusi vers, amelynek szerzője Ovidius és „Nos”. A figyelmes vizsgálat pontosan azt igazolja, ami az eddigiekből is következik.

Március

Iam violas puerique legunt, hilaresque puellae,
 Erumpunt passim gramina, veris honos.

Ovidius, *Tristia* 3, 12, 5.

C. Vladár Zsuzsa kiadásában az idézet magyar változataként a következő olvasható:

Víg fiúk és leányok mennek violát szedegetni
 Nem várt semmi vetést, önmaga adta a föld.

Rónai Pál fordítása

Ez valóban szép fordítása a *Tristia* kapcsolódó helyének, ami azonban Ovidiusnál így hangzik:

iam violam puerique legunt hilaresque puellae,
 rustica quae nullo nata serente venit;

Kiadásában C. Vladár a jegyzetekben mindenütt megadja a főszövegben magyarul közölt vers latin eredetijét. Ebben az esetben is a Sylvesternél szereplő két latin sort közli.¹⁹ Nem vette észre, hogy Rónai Pál fordítása csak fele részben a *Grammatica Hungarolatinában* olvasható versé. Ennek ugyanis csak az első sora származik a *Tristiából* (egy betű eltéréssel). Ezért adok meg, mint fentebb is, a készülő kritikai kiadás apparátusában ovidiusi helyként egy sort. A második sor ennek szabad továbbköltése. Sylvester filológushoz illő precizitással fel is tüntette az így létrehozott vers valamennyi szerzőjét: Ovidius és „Nos”.

A rohamosan digitalizálódó irodalomtudomány világában egyre könnyebb eligazodni az elektronikusan rögzített szövegek között. Kihasznlva a kínálkozó lehetőségeket, megalapozottan állíthatjuk, hogy a márciusi vers második sora a klasszikus költészetben sehol nem fordul elő. Az antikvitással való összevetésben tehát nincs okunk kétségbe vonni a „Nos” mint szerző hitelességét. Hasonló fordulatokat, szókapcsolatokat persze bőven kínálnak az elődök. Az adott vershez kapcsolhatjuk például Martialis sorát:

Tantus veris honos et odora gratia Florae

Martialis, *Epigrammata* 6, 80, 5.

Az efféle áthallások a humanizmus korában igazán megbocsáthatók, sőt, az imitáció mesterségében jeleskedő költő klasszikus műveltségét bizonyítják.

Mindez a többi „Nos” szerzőségű versre is igaz. A magyar irodalomtörténet számára azok a darabok a legfontosabbak, amelyekben „Nos” nem osztozik senkivel, legfeljebb egy-egy reminiscencia erejéig. Álljanak itt tehát azok a versek a *Grammatica Hungarolatinából*, amelyeknek a szerzőjét vagy szerzőit immár nem kell ismeretlennek tekintenünk.

Május

Arboreos foetus, et humi nascentia fraga
Primus dat suaves Maius odore rosas.

Nos.

Fákra gyümölcsöt, földön kúszó kacsra szamócat,
Május ad elsőként, rózsaszíromra tüzet.

Imre Flóra fordítása

Ehhez is lehet ihlető forrásokat találni, mint például:

Qui legitis flores et humi nascentia fraga,

Vergilius, *Eclogae* 3, 92.

¹⁹ C. VLADÁR 77.

Június

Pabula laeta boum viridantia, falce recurva
Attendant Iunio gramina, foenisecae.

Nos.

Görbe kaszával a marháknak bő szénatakarmányt
– június itt lévén – vágnak a tarka mezőn.

Imre Flóra fordítása

A „pabula laeta” szókapcsolat igen gyakori az antikvitásban, Lucretiusnál például (*De rerum natura*) 7 alkalommal fordul elő.

Szeptember

Lenobathes gestit calcatis sordidus uvis
Menseque, castrantur vina se quente, nova.

Nos.

A szőlőtaposó ujjong, csupa törköly a lába,
Elfogy a régi bor és forr ezidőben az új.

Imre Flóra fordítása

Ha Lenobathes személyként értelmezzük, elfogadható a fordítás. A kifejezés a klasszikus latin irodalomban sehol nem fordul elő. Etimológiai alapon azonban arra gyanakodhatunk, hogy a görög ληνός ('szőlősajtoló kád') és βαθύς ('mély') szavakból képzett, latinositott kifejezés, 'mély szőlősajtoló kád' jelentésben. Ebben az esetben a versben inkább megszemélyesítést sejtethetünk.

Október

Ut durare queant longos nova musta per annos
October cellis condit et illa cavis.

Nos.

Hosszú éveken át hogy eltarthasson az új bor,
Október rejti pince sötét üregén.

Imre Flóra fordítása

Jó a november, s ebben a hónapban derül az ki,
Hogy hordóban a bor el tud-e állni idén.

Imre Flóra fordítása

3. Vajon ki is lehet az a „Nos”? Nehéz volna cáfolni, hogy a többes szám első személyben az egyes szám képviselője is benne van. Így aligha lehet kétséges, hogy a szóban forgó sorokat Sylvester János fogalmazta meg és írta le. Ezt nem pusztán grammatikai alapon állíthatjuk, hiszen magából a szövegből is világosan kiderül, ha figyelmesen olvassuk. A „Nos” szerzőjű versek attribúciójához a magyar hónapnevekhez kapcsolódó fejtegetésekből az alábbiakat kell kiemelnünk.

Sylvester előrebecsátja, hogy nem közli a ma használatos magyar elnevezéseket, mert azok nem az adott hónapokra jellemző, valóságos körülményeket tükröznek; feltehetően a szerzetesek és a papok találták ki őket, nem is olyan túl régen. Érdekesebbek számára a régi hónapnevek, amelyeket hajdanán a valóságból merítettek. Egy részük talán még szkíta őseinktől származik; ezt mutatja, hogy a hónapok elnevezésének alapja a zord éghajlaton oly gyakori hó. A nem sokkal későbbi, idegen eredetű hónapneveket ma már a magunkénak érezzük. A későbbiekben Sylvester felsorol néhány lehetőséget, amelyek alapján, más népekhez hasonlóan, másképpen is el lehetne nevezni a hónapokat, mint ahogyan ma hívjuk őket. A következő idézetgyűjteményt bevezetve megemlíti, hogy a költőknél is lehet igen szép leírásokat találni a hónapokról, amelyek a szóban forgó témához is megfelelő példaanyagot nyújtanak.

Az összeállítás végére érve kiderül, hogy a hónapok illusztrálására a „poéták” művein kívül más források is kínálkoznak. Két lehetőséget említ, az egyiket negatív, a másikat pozitív tartalommal. Az első: „Est et in Enchyridio piarum precatationum, similis quaedam mensium descriptio, versibus endecasyllabicis facta, quam huic loco subiungerem, nisi is libellus iam puerorum manibus passim tereretur.” A „kegyes könyörgések kézikönyve” lehetne tehát az egyik forrás. A mondat első felére még visszatérek. A második felében Sylvester megjegyzi, hogy a hónapokra vonatkozó hendecasyllabusokat közölné is – C. Vladár Zsuzsa fordítása szerint –, „ha ez a könyvecske nem forogna amúgy is közkézen a gyermekek körében.”²⁰

Az alkalmazott kifejezés („puerorum manibus passim tereretur”) átvitt értelemben valóban jelentheti azt, amit a fordításból idéztem. Ebben az esetben Sylvester nyilván azért nem közli a példákat, mert felesleges, hiszen úgymint mindenki ismeri őket. Úgy vélem azonban, megengedhető egy másik értelmezés lehetősége is. Ha a „tereretur” ez alkalmossal „tulajdon jegyzisben vitetik”, azaz eredeti, konkrét jelentésében (’eldörzsöl,

²⁰ SYLVESTER 1539/1989, Biiiv; C. VLADÁR 26.

elkoptat’), akkor arra is gondolhatunk, hogy a könyvecskéket a kisdíjakok „ronggyá olvasták”, olyannyira, hogy már a tanítónak, Sylvesternek sem maradt példánya, amiből kimásolhatná az idézeteket.

A negatívumnál érdekesebb számunkra a pozitív hivatkozás, ami az eddigi kutatás figyelmét elkerülte. Miután kiderül, hogy Sylvester a költők után mit *nem* használt fel, arra is utal, hogy mit szerepeltetett még. „Et haec addidi, non quo novus vellem haberi author, sed ut ostenderem, quid nostri in appellationibus mensium poterant sequi.” C. Vladár Zsuzsa fordításában: „S a fenti dolgokat sem azért írtam, mert valamiféle új költőnek szeretnék tűnni, hanem, hogy megmutassam, mit követhetnének a mieink a hónapok elnevezésében.”²¹

Az „et haec addidi” nem vonatkozhat általában a fenti dolgokra, hanem csak azokra a versekre, amelyeket Sylvester a klasszikus idézeteken túl még csatolni tudott a példákhoz. Amikor mentegetőzik – nem akarja, hogy új dolgok kitalálójának tartsák –, ezt nyilván nem az antik „poéták”, hanem saját maga nevében mondja. Ennél világosabb utalást a saját szerzőségére aligha kell keresnünk.

A mondat második felének helytelen fordítása félrevezető. A „poterant sequi” nem azt jelenti, hogy ’követhetnének’, hanem azt, hogy ’követtek’. Mint már említettem, Sylvester valóban tesz javaslatokat újfajta hónapnevekre, de az idézetekkel nem ezekhez akar példával szolgálni. Nemcsak nyelvtanilag, hanem tartalmilag is világos, hogy a versek a lapszélre írt, régi, még a Sylvester kora előtt használatos magyar elnevezésekhez kapcsolódnak. Egy-egy hónap jellemző tulajdonságai közül pontosan azokat a vonásokat emelik ki, amelyekről az adott hónap a magyar nevét kapta.

A tizenkét régi hónapnév közül hathoz az antik költészetben is sikerült megfelelő párhuzamot találni. Január a „Fü ho”, azaz az első, az év kezdete; ezt Janus havával kapcsolatban Ovidius is alátámaszthatja. Akárcsak a másik magyar elnevezést, az „Erőfs hó”-t: a hideg ereje a tengert és a folyókat is befagyasztja. Február, a „Lang’ ho” már enyhülést hoz; Vergiliusnál is olvadozik a jég. Április, a „Ki n’ilo ho” a *Fasti* szerint is az idő nyílásáról kapta a nevét. („Már szinte az idő vala ki nyílásban” – teszi majd hozzá Dobó Jakab.) Július a „Hew ho”; Persius is felhossa a kánikulai hőséget. A másik magyar névhez, az „Arato hó”-hoz ismét Ovidius kínál párhuzamot, amikor az aratásra váró búzákálászokat említi. Augusztus a „Szölö irlelő ho”; a nyár végén természetesen Ovidiusnál is, Vergiliusnál is érik a szőlő. A „Vigann lako ho”, december vigasságaihoz a Larentalia ünnepe illik, megint csak a *Fasti*ből. A december egy másik jellegzetességére, a füstre Martialis egy sora a példa, amihez a magyar párhuzamot Sylvester ezúttal prózában hozza: mi is „fötít tél”-ről beszélünk.

Az első hónap, amelyikhez Sylvester, úgy látszik, nem talált megfelelő antik példát, a március. Ez az a bizonyos „felemás” megoldás. Ovidius egy sorát, a virágot szedő fiúkat és lányokat bizonyára alkalmasnak ítélte a tavaszi hangulat érzékeltetésére, de ez önmagában nem utal a „Fü heg”-re, amiről a hónap a régi nevét kapta. Ezért a második sorban

²¹ SYLVESTER 1539/1989, Biiiiv–Cir; C. VLADÁR 26.

ő maga foglalta versebe a földből előtörő fűszálakat, egy szókapcsolat erejéig Martialisra támaszkodva. (Ez valami olyasmi, mint amikor „Öltöznek az erdők zöldbe”.)

Még jobban elszakad az antikvitástól az első immár teljes egészében „Nos” szerzőjű vers, a május. Az „Elő g’ömölczü ho” első gyümölcseit és az illatozó rózsákat Sylvester – igaz, hogy egy vergiliusi és egy ovidiusi hely felhasználásával – már önállóan öntötte új formába.

Ahogy haladunk tovább, nemcsak sűrűsödnek a saját szerzemények, hanem mintha egyre kevésbé függenének a klasszikus mintáktól. A májust követi a június. A „Kašalo ho” példája már csak egy antik reminiscenciával jeleníti meg a kaszáló parasztoikat.

A három őszi hónap hangulatát Sylvester egyvégtében saját versekkel szemlélteti. A „Szölöšbedö ho”, azaz szeptember szüreti életképében egyedül az antikizáló Lenobathes elnevezés emlékeztet a görög–római kultúrára. Október a „Bor vetö ho”, ennek megfelelően a versben a bort elteszik a pincékbe. Ott aztán – a következő vers tanúsága szerint – hamarosan megvizsgálják, minden rendben van-e. Ezért november a „Bor latogato ho”.

Érdemes elgondolkozni rajta, hogy a többes számú „Nos” vajon csak szerénykedö fordulat az „Ego” helyett, esetleg Sylvester arra céloz, hogy nem egyedüli szerzője a verseknek. A *Grammatica Hungarolatina*ból igen sok példát lehetne hozni arra, hogy Sylvester szóhasználatában a „nos” a magyar nyelvet beszélök közösségét jelenti. Mint a klasszikus reminiscenciák bizonyítják, a korabeli imitációs gyakorlatnak megfelelően saját verseiben bőven merített az antik hagyományból. Miért ne feltételezhetnénk más forrásokat is? Sokat idézett megállapításaiából kitűnik, hogy miközben „a ganejban aranyt keresett”, volt alkalma megismerni „az Magyar nipek elméjinek éles voltát az lelisben, melly nem egyéb, hanem Magyar poesis”; jól ismerte „az beszidnek nemesen valo szerzisit”.

Elismerö szavait már a régi korok tudösei is továbbgondolták. Szilády Áron észrevétele szerint „a ki azokat a virágénekeket enyire tudta becsülni, lehet, hogy gyűjtötte s össze is írta. Mít érne ma egy ilyen gyűjtemény, s mennyit pusztíthattak el ezekből a Pelbártok, Bornemiszák, Megyeriek és Pázmányok!” Hegedüs István, miután idézte Sziládyt, megállapítja, hogy Sylvesternek „volt érzéke a valódi népies költészet iránt”.²²

Igencsak nehéz volna ma meghatározni, hogy milyen lehetett a „valödi népies költészet” a 16. század első felében. Ami azonban nyilvánvaló az Újtestamentum-fordításhoz fűzött fejtegetésekből: Sylvester pontosan tisztában volt vele, hogy a költöi alkotás fontos eleme a képes beszéd, a metaforikus kifejezésmód. Ennek sajátosságai nyelvenként mások és mások. Ezért kell a „szólásnak módját” minden nyelven megérteni, és annak megfelelően kifejezni magunkat. Azt is tudta, micsoda hatalmas anyagot lehetne feldolgozni a témával kapcsolatban: ha erröi valaki bőven akarna írni, egész könyv telne ki

²² HEGEDÜS, *i. m.*, 393.

belőle. A magyar kritikátörténet nagy veszteségének tekinthetjük, hogy mindezekről „sok beszidvel irni” Sylvesternek nem volt „sem üdeje, sem ereje”.²³

Vajon Sylvester János – bár önálló könyvet nem írt anyanyelven „szólásának módjáról” – saját latin verseiben az antik minták mellett nem hasznosíthatta az általa nagyra becsült „Magyar poesist” is? Ha így lenne, akkor a „Nos”-ba a költészet vonatkozásában is beleférne „az mű nipünk” is. Ebben az esetben Sylvester szóban forgó verseiből következtethetnénk a kor magyar nyelvű költészetére.

Ez azért is fontos lehet, mert a számításba vehető korabeli szövegkörnyezet, az „inekek, kiváltkippenn az virág inek” ma már igen kevésbé ismertek. A rendelkezésünkre álló szerény adatok alapján úgy tűnik: az énekeskönyvekkel, a virágénekekkel és a naptárversekkel kereshetünk összefüggéseket.

A korabeli versanyagra egyetlen határozott utalást tesz Sylvester, amikor azt írja, amit már idéztem: „Est et in Enchyridio piarum precationum, similis quaedam mensium descriptio, versibus endecasyllabicis facta”. A hivatkozott mű latin megnevezése alapján egy olyan könyvecskére kell gondolnunk, amelyik kegyes könyörgéseket tartalmaz, tehát énekes- vagy imádságoskönyvre. Amit a szövegből bizonyosra vehetünk: a benne lévő hónapleírások hasonlítanak a közölt idézetekhez, és hendecasyllabusokban írták őket. Hogy mindez latin vagy magyar nyelvű volt-e, nem derül ki. A magyar irodalomtörténet számára az lenne az érdekes, ha a hivatkozás magyar versekre vonatkozna.

A *Grammatica Hungarolatina* megjelenése előtti időből a magyar nyomtatványok közül jelenleg egyedül a Gálszécsi-énekeskönyvből ismerünk részleteket.²⁴ Sylvester latin fordítása nem esik távol a *Kegyes énekekről és keresztyén hitről rövid könyvecske* magyar címétől. Az énekeskönyv fennmaradt részeit H. Hubert Gabriella négy különböző töredékből rekonstruálta.²⁵ A több esetben is csak részleteiben helyreállítható tíz ének többsége Luthert követő, erősen tanító szándékú káté-ének.

Ezen a helyen érdemes visszautalni arra, amit a bevezetőben említettem: Wallaszky Pál tudomása szerint Sylvester fordított magyarra Luther énekeiből. Források híján csak feltételezésekbe bocsátkozhatnánk. De nehéz elzárkózni a találgatásoktól, ha arra gondolunk: Sylvester ismert magyar versei túlságosan is kiforrottak ahhoz, hogy első próbálkozásoknak tekinthessük őket.

Ma már csak Bod Péter feljegyzéséből ismerjük Székely István 1538-ban, Krakkóban megjelent énekeskönyvét, amelyben „magyarra fordította az ekklézsiának régi deák hymnus nevezettel való énekeit”.²⁶ Hogy akár a Gálszécsi-, akár a Székely-énekeskönyvben

²³ „Az Boláfnak mogg’át es minden n’elwben iol meg kell érteni, es akkippen kell bolni mint minden n’elwnek Boláfa vag’on. [...] Errül az ki büönn akarna irni egg’ kôn`u telnek benne, mü nekünk moftan fem üdönk, fem erönk ninczen, hog’ errül fok bebiduel iriunk.” SYLVESTER 1541/1960, Zziijv.

²⁴ Az előkerült töredékekből két kiadásra lehet következtetni: Krakkó, 1536 (RMNy 18); Krakkó, 1538 (RMNy 24).

²⁵ H. HUBERT Gabriella, *Gálszécsi István 1536-os és 1538-as krakkói énekeskönyve*, Magyar Egyházzene, 7 (1999/2000), 283–304.

²⁶ RMNy 26.

szerepelhettek-e magyar hendecasyllabusokba (!) foglalt hónapleírások, arról az énekes-könyvek kutatói alkothatnának megalapozott véleményt.

Ami kevés szövegtörédeket ismerünk a virágénekekkel és általában a Balassi előtti szerelmi költészettel kapcsolatban, az Horváth Iván és Kőszeghy Péter vitájában igen alapos tárgyalásra került.²⁷ Akik továbbra is „a magyar világi líra kezdeteit” keresik, azoknak érdemes volna elgondolkozni rajta, milyen kapcsolatban lehetnek a *Grammatica Hungarolatina* „Nos” szerzőjű hónapversei az ismert vagy feltételezhető korabeli magyar szövegekkel. Pontosabban: a latin versek esetében gyanakodhatunk-e arra, hogy Sylvester a klasszikus források mellett felhasznált valamit „az mű nípünk” anyanyelvű költészetéből is.

A virágénekek vonatkozásában igencsak megfontolandónak tartom a márciusi és a májusi hónapverseket. A virágot szedő fiúk és lányok, a zöldellő mező, a tavasz tisztelete, a májusban illatozó rózsák talán nem kizárólag a hasonló antik előképekkel mutathatnak rokonságot.

Különösen szembeötlő a különbség a klasszikus idézetek és a júniusi, a szeptemberi, az októberi és a novemberi „Nos”-versek között. Az ókori szerzőktől vett példákban a mitológiai utalások mellett szinte kizárólag az időjárás sajátosságai jelennek meg, továbbá a nyári hónapok természeti képeiben az aratásra váró kalászos és az érő szőlő. A megfelelő hónapok nevének megokolására ezekben az esetekben ez is elegendő volt. Azoknál a hónapoknál viszont, amelyeket nem az időjárás és a természet egyes vonásairól neveztek el, hanem az adott hónapra jellemző mezőgazdasági munkákról, ott a versek szükségszerűen a megfelelő munkálatokat írják le. Júniusban kaszálnak, az őszi hónapokban szüretelnek, elteszik és ellenőrzik a bort.

Köztudomású, hogy a magyarokat már a régiségben is borivó nemzetnek tartották. Bizonyára nem véletlen, hogy a Sylvester által felelevenített hagyományban négy hónap is a bortermelés fontos mozzanatairól kapta a nevét, ezért a versekben is ezekről olvashatunk. Vajon a hónapok vagy éppen a mezőgazdasági munkák leírása hogyan jelent meg a régi magyar verses szövegekben?

Összevetve a *Grammatica Hungarolatina* hónapverseit Székely István kalendáriumával,²⁸ feltűnő a hasonlóság. Székely István ugyan a korban már közkeletű, a „szerzetesek vagy papok által kitalált” magyar hónapneveket használja, de minden hónapot kétsoros magyar verssel zár. Ezek több esetben is – hol pontosan, hol egy kis eltolódással – tartalmilag megfelelnek Sylvester kölcsönzött vagy saját latin verseinek. Télen Székelynél is vígan laknak, igaz, nem decemberben, hanem januárban. Nála is februárban olvasztja a

²⁷ KŐSZEGHY Péter, *Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*, ItK, 91–92 (1987/1988), 310–338; HORVÁTH Iván, *Egy vita elhárítása*, ItK, 91–92 (1987/1988), 642–665; KŐSZEGHY Péter, *Elhárítva*, ItK, 93 (1989), 597–604. Jóval a vita után jelentek meg nyomtatásban Pirnát Antal gondolatai, amelyekhez pro vagy kontra kapcsolódtak a résztvevők: PIRNÁT Antal, *Balassi Bálint poétikája*, Bp., 1996.

²⁸ SZÉKEL' Estvan, *Calendarium magiar niehwen*, Krakko, 1540–1550 között (RMNy 63); hasonló kiadásának szövegét gondozta MOLNÁR József, Bp., 1976 (*Fontes ad historiam linguarum populorumque Uraliensium*, 3).

déli szél a jeget. Nyáron aratnak és kaszálnak, de júniusban és júliusban az időszerű munkák sorrendje megfordul. Szeptemberben készítik a hordót a szőlőnek, novemberben már kóstolgatják a bort, Székelynél egyébként még többször előkerülnek a szőlőtermesztés munkafázisai: a szőlőt márciusban metszik, májusban kapálják, júniusban kötözik.

A tartalmi egyezések mellett egy magyar szókapcsolat mindkettőjüknél előfordul. Említettem már, hogy Sylvester Martialis kapcsán megjegyzi: mi is „fötít télről” beszélünk. Székely Istvánnál október azért rakatja be a gyümölcsöket a házba, „hog’ elheffen io kedvere az fetet telbe”.²⁹

Ha nem feltételezzük, hogy a hasonló részeknél Székely István Sylvestert fordította magyarra, akkor a közös forrásra, az írásos vagy a szóbeli hagyományra kell gondolnunk. Jó volna tudni, hogy az ókori eredetű, a középkorban és a humanizmus korában is gyakori leírások az évszakokról, a hónapokról, a mezőgazdasági munkákról hogyan éltek a magyar gondolkodásban, mennyiben egészültek ki esetleg speciálisan magyar vonásokkal. A fennmaradt anyagot bizonyára a kalendáriumok, a naptárversek és a csíziók kutatói ismerik a legjobban. Folklorizálódott „magas irodalom”, közköltészet, populáris regiszter – hátha tartalmazott olyasmit is, amit talán éppen Sylvester latin fordításai őriztek meg.

Úgy vélem, mind tipográfiai, mind tartalmi vonások alapján bizonyítottnak tekinthetjük, hogy a *Grammatica Hungarolatina* ismeretlen szerzőjének tartott verseit Sylvester János írta. Kiemeltem az erőteljes antik hatást, a klasszikus reminiscenciákat. Ugyanakkor érdemes elgondolkozni rajta: nem lehetett-e hatással a korabeli anyanyelvű költészet is ezekre a versekre; vajon nem szolgálhatnak-e adalékokkal Sylvester hónapversei a „Magyar poesis” ma már igen kevésbé ismert korszakához.

²⁹ SZÉKELY Biv.